

УДК 75.04(=214.58)«18»
DOI 10.32461/2226-3209.1.2024.302072

Цитування:

Оборська С. В. Романтизований художній образ Есмеральди в європейському живописі XIX століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 1. С. 236–241.

Oborska S. (2024). Romanticised image of Esmeralda in the European painting of the 19th century. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 236–241 [in Ukrainian].

Оборська Світлана Валентинівна,
кандидат мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри івент-менеджменту
та індустрії дозвілля
Київського національного університету
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0003-3148-6325>
lychia0801@gmail.com

РОМАНТИЗОВАНИЙ ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ЕСМЕРАЛЬДИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЖИВОПИСІ XIX СТОЛІТТЯ

Мета статті – проаналізувати романтизований художній образ Есмеральди в творах художників XIX ст. – одного з ключових персонажів роману Віктора Гюго «Собор Паризької Богоматері» (1831) як типового зразка французької літератури періоду Романтизму. Даному твору притаманна гротескність, гіперболізація, наявність конфлікту, тяжіння до драматичних моментів при побудові сюжету, що й втілено в постаті Есмеральди – волелюбної та харизматичної ромської дівчини-танцівниці. Вона як символ двох основоположних векторів суспільного розвитку, що полягав у боротьбі добра і зла, захоплювала собою уяву художників XIX ст., спонукала їх до творчого саморозвитку й передачі переживань образотворчими засобами в романтичному та реалістичному ключі. Для цього було використано такі **методи дослідження**: історичний метод, що дозволив здійснити дослідження відповідно до епохи написання роману й художніх творів; порівняльний метод для зіставлення художніх творів, об'єднаних спільною сюжетною лінією; мистецтвознавчий аналіз для встановлення ряду стилістично-композиційних особливостей кожної роботи; метод узагальнення для підведення дослідницьких підсумків. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше класифіковано ряд творів живопису XIX ст., на яких зображено героїню «Собору Паризької Богоматері» – Есмеральду. Критерієм такого відбору слугувала образотворча поетизація образу Есмеральди. **Висновки**: аналіз художніх творів Адольфа Вільяма Бугро, Вільяма Гейла, Ежені Генрі, Фрідріха Крауса, Йозефа ван Леріуса, Ліонеля Руайе, Карла Штейбена доводить увагу цих та інших митців до постаті Есмеральди з роману Віктора Гюго «Собор Паризької Богоматері». У проаналізованих полотнах в образі Есмеральди сконцентровано ключові риси романтичного світобачення: культ почуттів, увага до внутрішніх переживань особистості, захоплення демонічними жіночими образами та ін. Живописні інтерпретації образу Есмеральди митцями-романтиками дозволяють глибше зрозуміти сюжетні тенденції, притаманні періоду Романтизму, а надалі – зображати зовнішню та внутрішню жіночу красу в тенденціях Реалізму.

Ключові слова: художній образ, циганка, ромка, образотворче мистецтво, живопис, Віктор Гюго, Нотр-Дам, Джалі.

Oborska Svitlana, PhD in Art History, Professor, Professor at the Department of Event Management and Leisure Industry, Kyiv National University of Culture and Arts

Romanticised image of Esmeralda in the European painting of the 19th century

The purpose of the article is to analyse the romanticised artistic image of Esmeralda in the works of nineteenth-century artists – one of the key characters of Victor Hugo's novel *Notre Dame de Paris* (1831) as a typical example of French literature of the Romantic period. This work is characterised by grotesqueness, hyperbole, conflict, and a tendency to dramatic moments in the plot construction, which is embodied in the figure of Esmeralda, a freedom-loving and charismatic Roma dancer. As a symbol of the two fundamental vectors of social development, which consisted in the struggle between good and evil, she captured the imagination of nineteenth-century artists, encouraging them to develop creatively and convey their feelings through visual tools in a romantic and realistic way. To this end, the following **research methods** were used: the historical method, which allowed to conduct study in accordance with the period of writing the novel and the works of art; the comparative method for comparing works of art united by a common storyline; the art historical analysis for establishing a number of stylistic and compositional features of each work. **The scientific novelty** is that for the first time a number of nineteenth-century paintings depicting the heroine of *Notre Dame de Paris*, Esmeralda, has been classified. The criterion for this selection was visual poetisation of the image of Esmeralda. **Conclusions**. The analysis of works by William-Adolphe Bouguereau, William Gale, Eugene Henry, Friedrich Kraus,

Joseph van Leries, Lionel Royer, Carl Steuben proves the attention of these and other artists to the figure of Esmeralda from Victor Hugo's novel *Notre Dame de Paris*. In the analysed paintings, the image of Esmeralda reflects the key features of the romantic worldview: the cult of feelings, attention to inner experiences of an individual, fascination with demonic female images, among others. The pictorial interpretations of Esmeralda's image by Romantic artists allow us to better understand the plot trends inherent in the Romantic period, and also to depict the external and internal beauty of women in the trends of Realism.

Keywords: artistic image, Gypsy woman, Roma woman, fine art, painting, Victor Hugo, *Notre Dame de Paris*, Jali.

Актуальність теми дослідження. Роман «Собор Паризької Богоматері» (1831) французького письменника Віктора Гюго є культовим зразком прозового твору періоду Романтизму та виразно демонструє суспільні проблеми, спектр людських почуттів, гіперболічного протистояння добра зі злом. Автор представляє читачам величне зображення одного з найвідоміших у світі соборів та створює палітру складних персонажів. Одним із найяскравіших є ромська дівчина Есмеральда, яскраве життя й трагічна смерть якої залишили яскравий слід в світовому образотворчому мистецтві. Образ Есмеральди хвилював художників та надихав їх на втілення героїні твору на полотні, наділення її ключовими рисами романтичного світобачення: відчуттям краси, замилювання сильними пристрастями, захоплення таємничістю та екзотикою, співчуття до вразливих і пригноблених верств населення. Крізь призму цих яскравих художніх інтерпретацій можна осягнути дух епохи романтизму, яка до середини XIX століття панувала в образотворчому мистецтві, а також, осмислити глибину ромського характеру, уособленого Віктором Гюго в постаті Есмеральди.

Аналіз досліджень і публікацій. Роман В. Гюго «Собор Паризької Богоматері» як один із найвідоміших шедеврів світової класичної літератури, знайшов відображення в образотворчому, театральному, музичному, кіномистецтві тощо. «Собор Паризької Богоматері» є об'єктом численних наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних дослідників. До найбільш наближених за концепцією до теми цієї статті наукових досліджень належить дисертація Е. Л. Картер «Приборкання циган: як французькі романтики повернули минуле», де проаналізовано еволюцію ромського образу в романтичній французькій літературі. У тому числі і в романі Віктора Гюго «Собор Паризької Богоматері» [5]. Стаття Е. Крейвен привертає увагу до трансформації образу Есмеральди – від романтичної наївної ромської дівчини доби Середньовіччя (1831) до сміливої яскравої діснеївської героїні – танцівниці бурлеску (1996) [6]. Еволюцію персонажів «Собору

Паризької Богоматері» під час роботи Віктором Гюго над романом дослідив О. Х. Мур, аналізуючи рукописи твору від 1828 та 1830 рр. [8].

«Собор Паризької Богоматері» як типовий зразок романтичного історичного роману аналізує Н. Ганич [1]. Г. Квацяла в дослідженні «Романтичний характер змалювання головних героїв у романі В. Гюго «Собор Паризької Богоматері» акцентує на романтичній спрямованості твору, проявленій у сюжеті, типажах героїв, гіперболізації характерів і подій, просякнутих драматизмом. Авторка таким чином характеризує Есмеральду: «Серед героїв «Собору Паризької Богоматері» образ Есмеральди, на перший погляд, є найбільш трафаретним та ескізним втіленням романтичної жіночності (чарівна, загадкова і незвична краса, магія її танцю, лагідність, доброта, пристрасність, фатальна залежність від гри злої долі та ін.)» [3, 39].

В. Димовською досліджено місце літературного доробку Віктора Гюго в балетному мистецтві XX ст., основою якого став балет «Есмеральда», поставлений в 1844 р. Жюлем Перро. На цьому прикладі описано процес перетину мистецтва літератури та хореографії [2].

Романтичному вектору твору присвячена публікація В. Войцехівської та О. Ніколової, в якій авторки аналізують сюжетний мотив «красуні та чудовиська» в «Соборі Паризької Богоматері» [4]. Однак, встановлено, що натепер не існує мистецтвознавчих і культурологічних досліджень, присвячених аналізу образу Есмеральди в творах живопису. Оскільки в наш час в українській науці інтенсивно зростає інтерес до вивчення художніх образів ромського етносу в творах живопису й графіки, таке дослідження є актуальним.

Мета дослідження полягає в аналізі романтизованого художнього образу Есмеральди – ромської героїні роману Віктора Гюго в творах художників XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Образ Есмеральди – легендарної ромської красуні з роману французького письменника Віктора Гюго (1802–1885) «Собор Паризької Богоматері» – є втіленням незалежного,

вільного духу та незвичайної, екзотичної краси. Віктор Гюго не випадково ввів у сюжет ромську лінію в особі Есмеральди. Оскільки саме ці риси, притаманні ромській спільноті, тонко відчували діячі культури та мистецтва, використовуючи образи цього етносу для втілення своїх сюжетних задумів, або ж для їхнього підсилення. Тому при роботі над романом «Собор Паризької Богоматері» автор одним із центральних персонажів визначив Есмеральду як харизматичну молоду ромку, талановиту танцівницю, яка живе в Парижі та виступає на вулицях, щоразу збираючи довкола себе численну публіку. Її врода привертає увагу чоловіків – зокрема, архідиякона Клода Фролло, який захоплюється нею та переслідує її з метою досягти взаємності. Есмеральда – добра, чуйна та співчутлива дівчина. Вона допомагає горбаню Квазімодо і намагається захистити капітана Феба, коли його важко поранили. Есмеральда стає жертвою трагічних обставин та упередженого ставлення до ромів у середньовічному французькому суспільстві: в кінці роману гине на шибениці, засуджена за вбивство, якого не скоювала. Її образ уособлює пригноблені та вразливі верстви суспільства, а також романтичну красу та вільний ромський дух. Есмеральда й на початку нового тисячоліття залишається не лише одним із найвідоміших та найбільш яскравих персонажів прози Віктора Гюго, а й всієї світової літератури.

Як свідчать численні художні твори XIX ст., в яких наявний образ Есмеральди, ця героїня справила велике враження на художників. Серед них були як сучасники твору – діячі періоду Романтизму, так і митці наступних десятиліть, які працювали вже згідно з канонами реалістичного живопису. На наше переконання, таке тяжіння представників літератури (серед яких і Віктор Гюго) й образотворчого мистецтва було зумовлене віяннями тогочасної епохи, коли в методах і стилях яскравою лінією проходило тяжіння до романтичних (у першу чергу, драматичного спрямування) мотивів. Тому помічено, що кожен із класифікованих нами згідно з темою статті художніх творів сповнений краси драматичного моменту, спонукає глядача до співпереживання Есмеральді та її постійній супутниці, яка наявна на кожній із картин – кізочці.

Віктор Гюго представляє Есмеральду вже як сформовану особистість, яка протиставлена іншим образам твору передусім Квазімодо. Те ж саме стосується й картин, де дівчина сприймається глядачем як багатогранний

персонаж, сповнений внутрішньої та зовнішньої краси й трагізму, навіть – фатальності. Деяка гіперболізація, що полягає в зображенні письменником відносин між цілковито протилежними героями, майже розмита в художніх творах, окрім одного, який одним із перших мовою образотворчого мистецтва проілюстрував глибину «Собору Паризької Богоматері». Це картина «Квазімодо рятує Есмеральду від палаців» французького художника і скульптора Ежені Генрі (*Eugénie Henry*), що побачила світ в 1832 р.

Сюжет твору описує ту частину роману Віктора Гюго, в якій священник Клод Фролло, не досягнувши взаємності від Есмеральди, наказує ув'язнити її ніби-то як чаклунку. Квазімодо, горбань-дзвонар Собору Паризької Богоматері, рятує її, переховуючи в своїй кімнаті в соборі, після чого він закохується в Есмеральду й всіляко її оберігає. Сцена порятунку сповнена широким спектром емоцій, де глядач хвилюється за стан непритомної Есмеральди, а міська публіка ненависно прагне розправи над невинною дівчиною. Сміливість Квазімодо, який не зважає на крики людей, поборовши палаців, підсилена червоним кольором його одягу, змушує захоплюватись цим персонажем. Невинність дівчини підкреслена автором її білою сукнею та босими ногами. Її кізочка Джалі зображена художником у цілковитому переживанні за свою господиню і жертвну готовність йти за нею навіть на смерть. Такий кульмінаційний момент, досконало опрацьований композиційно, є типовим зразком романтичного живопису.

Картина «Есмеральда» (1839) Карла Штейбена (*Carl Steuben*) демонструє молоду чорноволосу ромку вже в дзвіниці собору Нотр-Дам, де нею опікується закоханий Квазімодо. Вона сидить на простому ліжку, одягнена лише в легку білу сорочку, що ледь прикриває її ніжне тіло. Граційна Есмеральда пестить на колінах кізочку Джалі – єдину істоту, якій вона цілком довіряє. Біля ніг ромської красуні лежить бубон як атрибут її танцювальної професії, що натякає на ромське походження дівчини. У тіні біля ліжка ледь помітна постать горбаня Квазімодо, який із захватом дивиться на красуню. Його погляд виражає пристрасне кохання та обожнювання. Проте, водночас і розуміння неможливості будь-яких стосунків. Митець зображає Есмеральду як втілення широкі жіночої краси та чистоти. Її образ сповнений романтичної поезії та ідеалізації. Разом з тим композиція підкреслює трагізм долі героїні, оточеної небезпеками та приреченої на самотність. Картина передає складність

внутрішнього світу Есмеральди та глибину її почуттів. Підкреслення її самотності, відчуженості від світу втілює романтичний мотив «зайвої людини», приреченого генія та культ страждання.

Полотно німецького художника Фрідріха Крауса (*Friedrich Kraus*) «Есмеральда» (1851) є яскравим прикладом романтичного трактування образу головної героїні. На картині Есмеральда зображена напівлежачою на ліжку в задумливій, меланхолійній позі. Її оголені ноги виступають з-під довгої червоної спідниці. Верхня біла сорочка сповзла з плеча, оголивши частину грудей. Героїня спирається на подушку, її голова сумно похилена, погляд спрямований удалину. Поруч з Есмеральдою, як і на попередніх картинах, зображено кізку Джалі та бубон. У цілому в композиції картини відчувається стан самотності, відчуженості, зануреності героїні у власні думки та спогади. Її меланхолійна поза, зажурений погляд віддзеркалюють романтичний культ страждання, самотньої геніальності. Разом з тим, чуттєвість образу підкреслює увага до жіночої краси та оголеного тіла. Картина концентрує в собі ключові мотиви романтичного зображення Есмеральди – поєднання пристрасності та вразливості, самотності та краси, меланхолії та життєлюбності. Увага до внутрішніх переживань героїні відбиває романтичний інтерес до складності людської психології.

Художній твір Адольфа Вільяма Бугро «Юна Есмеральда» (1874) хоч і являється типовим зразком французького академізму, вирізняється міфологічністю в зображенні юної ромки. Адже творчий спадок художника складається з майже 1000 творів переважно алегоричного, біблійного та міфологічного сюжетів. Постаті Есмеральди та її Джалі властива досконала реалістичність зображення та сентиментальна інтерпретація теми. Саме тому ромська красуня зображена в дуже юному віці, повна сподівань на щасливе майбутнє. Її біла сорочка, жовта спідниця, коротке пишне волосся та округлі оголені плечі зображені дуже цілісно, підкреслюючи юну квітучу красу Есмеральди. Дівчина сповнена любові та вдячності до життя, вона духовно з'єднана з довколишньою природою, про що свідчить безмежне світло-блакитне небо на задньому фоні, жмут темно-зеленого зілля (ймовірно, як частування для кізоньки), яке вона з великою турботою тримає в руках як щедрий дар природи.

На полотні «Есмеральда» (між 1889 і 1902) Ліонеля Руайє (*Lionel Royer*) шістнадцятирічна

ромська красуня постає в інтимній обстановці (ймовірно, вдома), де вона бавиться зі своєю улюбленицею Джалі, з якою й виступає на публіці [7]. Прекрасна Есмеральда в білій легкій сукні грецького фасону з китицями сидить на різьбленому ліжку. Вона з лукавою посмішкою манить апельсином кізку, що стоїть на задніх копитах, спираючись переднім об її коліно. Між ними відчувається тепла дружба і довіра. Навколо панує атмосфера благородства й затишку – на підлозі розкішна тигрова шкура, на стіні висить ромський бубон, що завжди супроводжує дівчину в танці. Ця ідилічна сцена втілює романтичний ідеал жіночності та природності. Зображення передає поетичну красу Есмеральди, її життєрадісність та безтурботність. Художник підкреслює незалежність її ромської натури. Полотно демонструє ліричне, ідеалізоване зображення Есмеральди як уособлення природної краси та гармонії зі світом. Він акцентує на її мрійливості та задумливості. Таким чином втілюються ключові риси романтичного світогляду: захоплення міфологією, уникнення раціоналізму, сповідування свободи почуттів, ліризм. Тож, ця романтична Есмеральда ще не зазнала трагедії свого життя і постає уособленням легендарної краси та внутрішньої гармонії.

На полотні «Урок грамоти» (кінець XIX ст.) англійського художника Вільяма Гейла (*William Gale*), представлена сцена, як Есмеральда навчає грамоти свою кізочку Джалі. Вони перебувають у пишній декорованій залі з величними червоними шторами. Сама Есмеральда одягнена в вишукану зелену оксамитову сукню. Біла сорочка контрастно освітлює її красиві оголені плечі. Героїня зосереджено спостерігає за кізкою, яка копитом вибирає літери, щоб скласти з них слово «Феб». Однією рукою Есмеральда ніжно гладить Джалі, інша задумливо притиснута до губ. Ця поетична сцена передає романтичний образ Есмеральди як мрійної натури, але художник, знаючи долю юної ромки, надає зображеній на картині сцені із Джалі гіркого звучання. Адже, на одному із судових засідань, після звинувачень у вбивстві, Есмеральда на прохання суддів влаштувала для них імпровізоване шоу – танцювала та показувала фокуси. Зокрема, дівчина попросила Джалі скласти з літер ім'я «Феб» – на честь коханого. І кізочка легко впоралася із завданням. Проте ця «чаклунська» здатність Джалі наштовхнула суд на думку, що в кізку вселився сам диявол. І тут постановка суду опосередковано стала для Есмеральди вироком: адже Джалі як

«відьомську тварюку» було вирішено повісити. На картині зображено трагічний вияв жорстокої іронії та безглуздя людського правосуддя, що так згубно позначилися на долі поетичної Есмеральди. Це віддзеркалює притаманний романтикам песимізм, розчарування в можливості людини досягти щастя.

Картина «Есмеральда та Джалі» (кінець XIX ст.) бельгійського художника Йозефа ван Леріуса (*Joseph Henri François van Lerijs*) продовжує традицію зображення головної героїні роману Віктора Гюго в романтичному ключі. На відміну від згаданого вище полотна Вільяма Гейла, де Есмеральда постає мрійною задумливою натурою, тут акцент робиться на чуттєвому, пристрасному образі. Героїня зображена напівоголеною, вільно розташованою на оксамитовій постелі. Її тіло показане в сміливій відвертій позі обіймів з кізкою Джалі. Есмеральда тут – уособлення жіночої вроди та звабливості. Розпущене волосся лише посилює ефект чуттєвої краси. Разом із тим, кинджал та викладене з дощечок ім'я «Феб» нагадують про приреченість її кохання та можливу трагічну долю. На відміну від ліричного образу на полотні Гейла, у Леріуса Есмеральда – втілення пристрасної фатальної жіночності з характерним для романтизму дуалізмом поетичної та демонічної природи, нинішнім щастям і майбутнім трагічним фіналом. Хоч твір вже не належить до періоду Романтизму, він своєю емоційністю максимально наближений до нього.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше проаналізовано особливості зображення Есмеральди – героїні історичного роману Віктора Гюго «Собор Паризької Богоматері» як романтизованого художнього образу у творах таких художників XIX ст., як Адольф Вільям Бугро, Вільям Гейл, Ежені Генрі, Фрідріх Краус, Йозеф ван Леріус, Ліонел Руайє, Карл Штейбен. Критерієм такого відбору слугувала образотворча поетизація образу Есмеральди.

Висновки. Виявлено низку спільних рис у трактуванні цього образу згаданими митцями. Зокрема, усі вони зображали Есмеральду молодою чорноволосою ромкою, наділеною екзотичною красою. Її образ асоціювався з таємничістю, вільним, незалежним духом. Водночас Есмеральда поставала як втілення вразливості, жіночності, схильності до глибоких почуттів і страждань. Митці підкреслювали складність її внутрішнього світу, самотності, приреченості, нерозділеному кохання. Разом з тим, кожен з художників по-своєму акцентував певні грані цього яскравого

образу. Так, Ліонел Руайє зобразив Есмеральду втіленням юної безтурботності; Ежені Генрі – аристократичної беззахисності; Карл Штейбен – уособленням вразливої жіночності; Фрідріх Краус підкреслив дуалізм її образу; Вільям Гейл – поетичність природи; Адольф Вільям Бугро – юну єдність з навколишнім світом, а Йозеф ван Леріус – демонічну пристрасність.

Кожен із творів містить 2 символи, з якими можна легко ототожнити Есмеральду. Це її супутниця-коза Джалі та бубон як типовий музичний інструмент ромських жінок, який часто використовувався під час вуличних танців – одного з найпоширеніших способів заробітку кочових ромів, етносу, який становив значний інтерес для художників різних епох завдяки різкому контрасту з усіма соціумами, в яких вони опинялись протягом століть кочівництва.

У всіх проаналізованих полотнах образ Есмеральди сконцентровано ключові риси романтичного світобачення: культ почуттів, увага до внутрішніх переживань особистості, захоплення демонічними жіночими образами, інтерес до народної творчості та екзотики, розчарування в можливості досягнення людиною щастя. Живописні інтерпретації образу Есмеральди митцями-романтиками XIX ст. суттєво збагатили уявлення про цей літературний персонаж та водночас дозволяють глибше зрозуміти сам феномен романтизму як мистецької течії, яка вплинула і на подальші періоди розвитку образотворчого мистецтва.

Література

1. Ганич Н. І. Віктор Гюго. «Собор Паризької Богоматері»: 3 практики вивчення романтичного історичного роману. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2003. № 2. С. 37–41.
2. Димовська В. С. Художні твори В. Гюго в балетному мистецтві XX століття. *DSPACE Home*. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/15792/Dymovska_2021_fkm.pdf?sequence=1&amr:isAllowed=y (дата звернення: 09.01.2024).
3. Квацяла Г. Романтичний характер змалювання головних героїв у романі В. Гюго «Собор Паризької Богоматері». *Студентський вісник*. 2011. № 26. С. 37–41.
4. Ніколова О. О., Войцехівська В. В. Мотив «Красуня та Чудовисько» в романах «Собор Паризької Богоматері» В. Гюго та «Вадим» М. Лермонтова. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1.1. С. 135–139.
5. Carter E. L. *Taming the Gypsy: How French Romanticism Recaptured a Past* : Doctoral dissertation. Cambridge, Massachusetts, 2014. 225 p. URL: <https://dash.harvard.edu/handle/1/13064929> (дата звернення: 09.01.2024).

6. Craven A. Esmeralda of Notre-Dame: The Gypsy in Medieval View from Hugo to Disney. *SpringerLink*. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137066923_13 (дата звернення: 09.01.2024).

7. Esméralda. Les collections en ligne des musées de la Ville de Paris. URL: <https://www.parismuseescollections.paris.fr/fr/maison-de-victor-hugo/oeuvres/esmeralda-0#infos-principales> (дата звернення: 15.01.2024).

8. Moore O. H. Victor Hugo as a Humorist before 1840. *Cambridge Core*. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/pmla/article/abs/victor-hugo-as-a-humorist-before-1840/9F8D511C6D7E60B6A3F37E3203962448> (дата звернення: 09.01.2024).

References

1. Hanych, N. I. (2003). Victor Hugo. "Notre Dame de Paris: From the practice of studying the romantic historical novel. *World literature in secondary schools of Ukraine*, 2, 37–41 [in Ukrainian].

2. Dymovska, V. S. (2021). Artistic Works of V. Hugo in the Ballet Art of the XX Century. *DSpace Home*. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/15792/Dymovska_2021_fkm.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

3. Kvatsiala, H. (2011). Romantic Character of the Depiction of the Main Characters in the Novel "Notre Dame de Paris" by V. Hugo. *Student Bulletin*, 26, 37–41 [in Ukrainian].

4. Nikolova, O. O., Voitsekhivska, V. V. (2008). The Beauty and the Beast motif in the novels *Notre Dame de Paris* by V. Hugo and *Vadim* by M. Lermontov. *Bulletin of Zaporizhzhia National University*, 1.1, 135–139. [in Ukrainian].

5. Carter, E. L. (2014). *Taming the Gypsy: How French Romantics Recaptured a Past: Doctoral dissertation*. Cambridge, Massachusetts. Retrieved from: <https://dash.harvard.edu/handle/1/13064929> [in English].

6. Craven, A. (2012). *Esmeralda of Notre-Dame: The Gypsy in Medieval View from Hugo to Disney*. *SpringerLink*. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137066923_13 [in English].

7. Esmeralda (n.d.). Les collections en ligne des musées de la Ville de Paris. Retrieved from: <https://www.parismuseescollections.paris.fr/fr/maison-de-victor-hugo/oeuvres/esmeralda-0#infos-principales> [in French].

8. Moore, O. H. (n.d.). Victor Hugo as a Humorist before 1840. *Cambridge Core*. Retrieved from: <https://www.cambridge.org/core/journals/pmla/article/abs/victor-hugo-as-a-humorist-before-1840/9F8D511C6D7E60B6A3F37E3203962448> [in English].

*Стаття надійшла до редакції 17.01.2024
Отримано після доопрацювання 19.02.2024
Прийнято до друку 28.02.2024*